

NALAZI KAMENIH GROMILA NA VELEBITU (I dio)

Na 200 km dugom priobalnom dijelu obronaka Velike Kapele i Velebita do sada je utvrđeno više od 50 većih i manjih pretpovijesnih-ilirskih utvrđenih gradinskih naselja. Njihovo postojanje potvrđuju novi arheološki nalazi materijalne kulture, dijelovi arhitekture bedema, kuća, itd.

Prema svemu, većina naselja osnovana je sredinom II. tisućljeća pr. n. e. i postoje u kontinuitetu do kraja I. st. pr. n. e., kada ovi krajevi definitivno dolaze pod rimsku vlast.

Dugo vremensko razdoblje prapovijesti Podgorja od gotovo 1.500 godina veoma je slabo istraženo, jer zadarski, senjski i gospićki muzej na ovom području nisu do danas izvršili neka ozbiljnija arheološka i povijesna istraživanja.

Uz ova gradinska naselja, koja su najčešće smještena na istaknutim položajima, ali isto tako i poviše — u nižim i srednjoplaninskim zonama, zaključno do 850 m n. v., utvrđene su za sada u neznatnom broju pretpovijesne nekropole u mjestima Sv. Juraj, Starigrad senjski, Klačnica kod Jablanca, Karlobag, na gradini Kneževići na Malom Libinju i Gradina na V. Rujnu.

Na tom području, uz navedene nekropole, koje nisu sustavno istražene, pronađeno je više od petnaestak kamenih gromila-tumulusa-prapovijesnih i ilirskih spomenika. No, bez obzira na to stanje i neshvatljivo nerazumijevanje republičkih faktora da financijskih pomažu istraživanja ovih još nepoznatih prostora naše zemlje, Gradski muzej u Senju postigao je u tom radu znatne uspjehe.

Zbog tih razloga i posve izvještajno, prvi put se na znanstveni način navode nalazi pretpovijesnih kamenih gromila, koje su otkrivene za vrijeme ljetnih ekskurzija po Velebitu od 1978—1981.

Sve ove prapovijesne gromile nisu arheološki istražene, jer zato nisu Gradskom muzeju nikada bila osigurana sredstva. Ali su na njima zato, ovisno o vremenu, obavljena najnužnija usputna rekognosciranja, kojima često, svjesni smo toga, nedostaje znanstveni pristup i sustavnost. U svakoj takvog gromili, bez obzira na njeno stanje, utvrđen je najčešće po jedan kameni grob, izgrađen od većih kamenih ploča u obliku sanduka. Svi gro-

1 J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata od 7—9. st., SNL, Zagreb 1980. str. 70/71, bilješke 19, 20 i 30.

Ljubo Sparavalo: Srednjovjekovna groblja, crkvine i crkve na području šume Trebinjske, br. 5, Zavičajni muzej Trebinje 1979. str. 131.

bovi uglavnom su raskopani i u njima se nalaze gotovo beznačajni arheološki ostaci pokojnika i po koji fragment keramike.

Uz ove gromile, prilikom obilaska terena utvrđene su dvije nepoznate ilirske nekropole, i to na samim gradinama u Jurjevu kod Senja i Kneževićima na Malom Libinju iznad Selina, o kojima će drugom prilikom biti riječi.

Nalazi ovih gromila danas su nam neobično važni za pronalaženje i za sva buduća arheološka, povijesna pa i druga istraživanja koja će se izvoditi na planinskom području Velebita i Kapele.

Na temelju, makar i nepotpunih, prikupljenih podataka bliže smo istini da saznamo nešto više o životu, radu i vjerovanju svih prastanovnika ovih krajeva tzv. »Mediteranaca«, zatim prvih Indoevropljana-Ilira.

Dobivamo uvid i stječemo potpuniju spoznaju u njihov način razvitka stočarstva, ribarstva i pomorstva, o njihovoj religiji i običajima, pa i samom načinu života koji se, na neki način, makar i u veoma izmijenjenom obliku, sačuvao sve do danas.

Ovdje je nužno istaknuti da u svim ovim zabačenim i nepristupačnim planinskim krajevima vjerojatno postoji kontinuitet zidanja kamenih gromila od srednjeg brončanog pa kroz željezno doba i rimsku epohu sve tamo do ranog srednjeg vijeka, kako je to utvrđeno i u drugim našim krajevima.

U zadnje vrijeme ima nekoliko nalaza na području Dalmacije pa i Hercegovine, koji govore da su i stari Hrvati imali katkada običaj da svoje pokojnike, prvo u pogansko, a kasnije u kršćansko doba srednjega vijeka, ukapaju u zemljane ili kamene humke ili u njihovoj blizini.²

Zbog toga prilikom budućih rekognosciranja pa i arheoloških istraživanja treba posvetiti posebnu pažnju ovim gromilama-humcima, jer u njima, uz prapovijesne ilirske grobove možemo očekivati nalaze koji pripadaju romaniziranim starosjediocima (Morlacima), ali isto tako i starim Hrvatima koji su živjeli na tom području tijekom srednjega vijeka.

2. Punta »Kol« kod Jurjeva

S južne strane pretpovijesnog gradinskog naselja Lopsica, sadašnjeg Jurjeva kod Senja, na maloj punti zvanoj »Punta Kol«, i to na njenom najvišem dijelu, utvrđeni su ostaci jedne velike kamene gromile, koja u promjeru ima 10 m, i čija visina iznosi do 2 m. Gromila je kružne osnove i osobito se ističe u okolnom krajoliku između dvaju obližnjih gradina.³ Za vrijeme rata (1944/45) gromila je korištena kao mitraljesko protuavionsko utvrđenje, tako da je u sredini, gdje su mogli biti grobovi, posve raskopana. Pregledom gromile nisu utvrđeni nikakvi ostaci keramike ili drugi nalazi vezani uz pogreb. Budući da su pretpovijesni grobovi stanovnika ove gradine iz starog željeznog doba utvrđeni sjeverno, na vrhu Gradine i iza sadašnje osnovne škole, to su u ovoj gromili vjerojatno bile pokopane istaknutije ličnosti stanovnika ovih pretpovijesnih naselja.

² Jedna takva pretpovijesna a možda i srednjovjekovna gromila — velika kamena humka utvrđena je s istočne strane crkve sv. Ivana na Malom Libinju.

³ Sa sjeverne strane gromile nalazi se glavica »Gradina« — jedno pretpovijesno naselje Lopsica, a sa jugoistočne drugo takvo naselje, koje je s osam obližnjih naselja predstavljalo plemensku zajednicu Lopsa.

2. Gromila iznad Žrnovnice

S jugozapadne strane uvale Žrnovnica, oko 1,5 km južno od Jurjeva, na strmoj glavici Čelinki utvrđeni su ostaci jednog pretpovijesnog ilirskog naselja. Oдавде prema sjeverozapadu teren se spušta do mora i na njegovoj krajnjoj točki, na njenom malom uzvišenju utvrđeni su ostaci jedne manje kamene gromile, čije su dimenzije u promjeru 8 m, visina do 2 m. Gromila je također u sredini raskopana, najvjerojatnije u II. svjetskom ratu, pa je tom prilikom vjerojatno uništeno jedan ili više pretpovijesnih grobova. Inače, na samoj gromili, ili u blizini, nisu pronađeni nikakvi ostaci materijalne kulture.

3. Gromila u Krasnu-Polju

Oko 200 m južno od crkvice sv. Marka u Krasno-Polju, na zemljištu Jose Anića i Marka Miškulin, posebno se ističe jedan veći i nekoliko manjih zemljanih humaka. Ovi humci su umjetnog postojanja. Za sada je teško reći da li su to prehistorijske gromile-grobovi ili humci koji su nastali od prikupljenog kamenja koje se bacalo na gomilu prilikom čišćenja zemljišta. Zbog tih malih uzvišenja mještani od davnine taj predio zemlje nazivaju »gomilice«. Zbog kratkoće vremena i ograničenih sredstava nije bilo moguće izvršiti arheološka rekognosciranja ovih gomilica za koje pretpostavljam da su iz pretpovijesnog vremena. To više, jer su istočnije od korita presahlog potoka »Krasica«⁴ na brdu »Lisac«⁵ utvrđeni ostaci jednog značajnijeg pretpovijesnog gradinskog naselja starih Japoda.

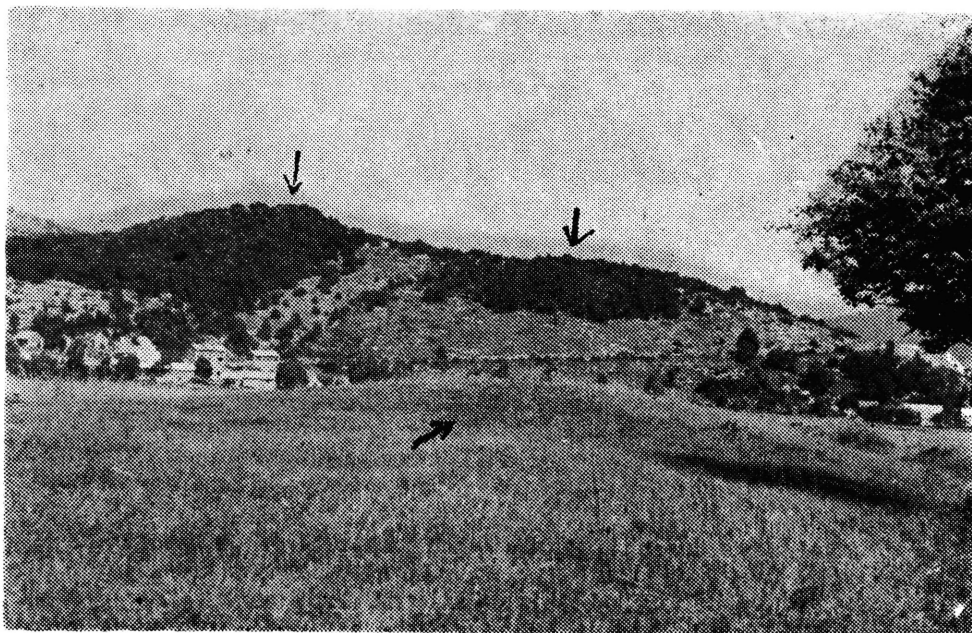
4. Gromila na Ždrilu, južno od Sinokosa

Kada se krene putem iz planinskog predjela »Mlinište«, preko Sinokosa, staza nas dovodi do prijevoja Ždrilo. Ovdje se planinski put razdvaja: lijevo silazi za puste zidine-Karaulu i desno za sela Marama, Seline, Sv. Ivan — Gornja Prizna. Tu na Ždrilu, s desne strane puta nalaze se ostaci jedne manje kamene gromile, koja u promjeru iznosi 7 m dok visina dosiže 0,80 m. S obzirom na to da se gromila nalazi uz put gdje se ljudi često odmaraju, često je izazvala interes prolaznika i dokonih pastira koji su je zbog toga raskopali.

U neposrednoj blizini gromile ima nekoliko kamenih ploča za koje pretpostavljam da su ostaci jednog pretpovijesnog groba izgrađenog od većih kamenih ploča. Prema pričanju starijih mještana tu su gomilu prekapali neki pastiri i u njoj je bio turski grob (?). Zapravo, pastiri su tu navodno pronašli ljudske kosti i neke metalne predmete, kao staru dugmad-toke. Interesantno je spomenuti da se s jugoistočne strane Ždrila nalazi jedna velika lokva-bunar nazvan »Marama«, zbog toga jer su tu po predaji Podgorci zatekli Turke, od kojih su neke pobili, i sada postoji mogućnost da je netko od ubijenih Turaka ipak bio tu pokopan, da li u prehistorijsku

⁴ Na terenu se lijepo vidi kako od glavice Kulina sredinom polja krivuda korito jednog potoka, koji je u davnini tekao i koji je navodno presahnuo poslije potresa u kojemu je stradao Dubrovnik. Taj lijepi potok zvao s Krasica, i odatle da potječe ime mjesta Krasno, navode stari Krasnari.

⁵ A. Glavičić, Arheološki nalazi Senja i okolice (II), Senjski zbornik III/1967. str. 5.

Sl. 14 — Ostaci pretpovijesnog zemljanog humka — položaj »gromilice« u Krasnu Polju, južno od crkve sv. Marka, snimio A. Glavičić 1980.

ili novovjeku gromilu, teško je sada odgovoriti. Moguće je, dakle, da su kosti, koje su pronašli navodno pastiri, pripadale nekom Turčinu. Ova gromila, a možda i još neke druge, problematična je po postanku, to više jer se jedna druga gromila na južnom Velebitu — na Sinokosu iznad Krušćice također naziva »turski grob«. Ovdje navodim i to da se u blizini ovih gromila ovdje i na Ljubotiću nalaze stara mirila.

5. Gromila uz mirila »Redine« kod Ljubotića

Zapadno od sela Ljubotić, iznad Krušćice (južni Velebit), a između starog planinskog puta i novoizgrađene ceste, malo poviše mirila »Redine« nalazi se jedna veća kamena gromila.

Ona u promjeru iznosi 11 m, a visina joj je 1,5—2 m. Gromila je posve kružne osnove, čiji je vanjski krug dosta razbacan. U sredini gromila je najviše oštećena i to u II. sv. ratu kada je služila kao bunker — mitraljesko utvrđenje, s obzirom na to da je s nje pregledan teren. U sredini gromile, koja je raskopana, još uvijek se nalazi jedna velika uzdužnica — kamena ploča, ostatak groba. Kratkim pregledom gromile nisu se mogli naći nikakvi tragovi pokopa. Približna orijentacija samoga groba, prema sačuvanoj kamenoj ploči, bila bi sjever—jug. Ovdje je zanimljivo spomenuti da se oko 30 m

6 A. Glavičić, Mirila i počivala na Velebitu (I), Senjski zbornik VIII, Senj 1980. — str. 204.
7 Izvještaj o nalazu ove i još nekih novih gradina po Velebitu, bit će objavljen u Senjskom zborniku X.

zapadno od gromile nalazi veliko mirilo-počivalište,⁶ koje je posve originalno i sačuvano i od izuzetne povijesne i etnografske vrijednosti. Na kraju mi se nameće pitanje da li ovo mirilo, »Redine« i ne samo ono nego i neka druga na Velebitu, ima kakve funeralne veze s ovom pretpovijesnom gromilom.

6. Gromila zapadno od crkve sv. Ante (Ljubotić-Kruščica)

Sjeverozapadno od mirila »Redine«, oko 250 m, zapadno od obližnjeg zaselka Ljubotić, ima jedno malo uzvišenje u sklopu napuštenih vrtova, koje se naziva »Vrletuša«. Na zapadnoj strani Vrletuše nalazi se još jedna veća kamena gromila. I ona je, kao i ostale, izrađena od običnog kamena vapnenca razne veličine. Njen promjer iznosi oko 10 m a u visinu dosiže do 1,50 m. I ova je kamena gromila u sredini dosta oštećena. Ali svejedno u

Sl. 15 — Pretpovijesna kamena gromila na Bilom Sinokosu iznad Kruščice, snimio od sjevera S. Božičević, 1978.

Sl. 16 — Pretpovijesna kamena gromila na glavici »Vrtlaruši« zap. od crkve sv. Ante, Ljubotić, snimio od zapada A. Glavičić, 1981.

sredini se vidi kamena obložnica — ostatak jednog pretpovijesnog ilirskog groba.

Zbog kratkoće vremena nismo detaljnije pregledali gromilu i vidjeli da li postoje kakvi ostaci materijalne kulture.

7. Gromila na Sinokosu iznad Ljubotića

U Bilom Sinokosu, iznad Krušćice (južni Velebit), sa sjeverne strane glavice Čardak, uz staru planinsku stazu, na položaju zvanom »Pržine«, nalazi se jedna manja kamena gromila. Vanjski rub kamenog vijenca potpuno je uništen, a sama gromila je dosta oštećena. U promjeru gromila iznosi oko 9 m a visina dosiže 0,50—0,75 m. I ova je gromila u sredini tko zna kada raskopana, pa je tom prilikom dio kamenih ploča izbačen iz prvobitnog položaja. Od svih ploča ostala je jedna velika i teška, čije dimenzije iznose 1,50 x 0,70 x 0,10 m.

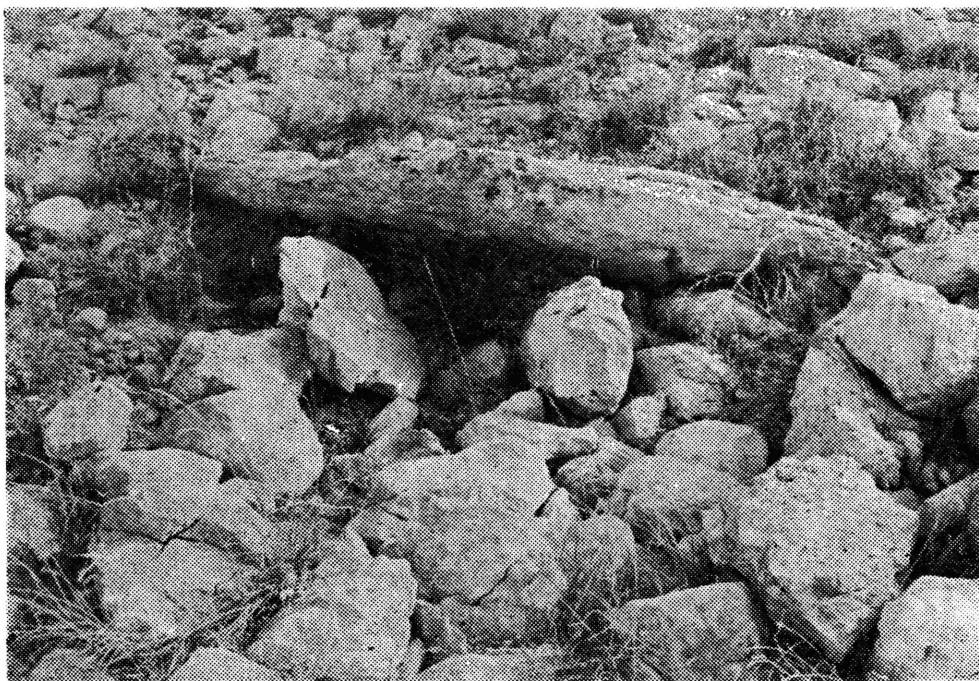
Orijentacija ove kamene grobne obložnice, prema tome i samoga groba, položena je u smjeru sjever—jug. Ne dirajući samu obložnicu, izvršilo se u sredini gromile manje iskapanje grobnih ostataka, tom prilikom utvrđeno je da je gromila podignuta na stjenovitom položaju, da su grobne ploče bile okomito postavljene i da je grob odozgo bio pokriven jednom ili dvjema većim odgovarajućim pločama. Uz ovu postojeću ploču, koja je nađena »in

situ«, pronađeno je veoma malo ostataka ljudskih kostiju, i to vjerojatno od jedne odrasle osobe. Isto tako pronađeno je i nekoliko zubi od djeteta koje je bilo sahranjeno u istom grobu, vjerojatno s jednim od roditelja. U grobu je, pomiješano sa zemljom, pronađeno 10-ak komadića ugljena koji mogu biti ostaci grobnog ritusa ili su pak ostatak vatre koju su možda na gromili palili dokoni pastiri.

Prema svemu, ovu su gromilu već odavno raskopali pastiri kojom su prilikom uništili središnji dio gromile, pa prema tome i sam grob. Tom prilikom, u traženju znamenitosti, izbacili su grobne ploče, a vjerojatno i uništili druge eventualne grobne nalaze. Sjećanje da je tu ipak postojao neki grob ostalo je u mjesnom nazivu za samu gromilu — »turski grob«. Sa sjeverne strane ove gromile kao da se nalazio još jedan manji kameni humak, koji je dobrim dijelom također raznesen. Tom prilikom istražena je i obližnja glavica »Čardak«, uzvišenje koje dominira čitavim Sinokosom i širom okolicom, na kojemu nisu pronađeni nikakvi ostaci materijalne kulture. To je malo neobično, jer sama glavica s izvorom žive vode bila je idealno mjesto za uređenje gradine — jednog manjeg, pa makar i sezonskog pretpovijesnog naselja.

8. Kamena gromila na Malom Libinju

Na sredini Malog Libinja — južni Velebit, na križanju starih planinskih putova, a sa sjeverne strane velike Ivanjske lokve, na jednoj ravni, nalaze

Sl. 17 — Bočna kamena ploča pretpovijesnog groba u jednom tumulu na Bilom Sinokosu iznad Kruščice, od zapada snimio A. Glavičić, 1981.

Sl. 18 — Ostaci pretpovijesne gromile uz put s istočne strane Gradine Kneževića na mjestu Pirovac — M. Libinje, snimila od istoka F. B. Lokmer, 1981.

se ostaci male srednjovjekovne planinske crkvice posvećene sv. Ivanu glavosjeku. Od stare crkvice, koja je bila izgrađena u tehnicu suhozida sačuvali su se do danas neznatni ostaci. Pozadi njezinog oltarnog zida, dakle sa istočne strane crkvice, prislonjena je, odnosno izgrađena je velika kamena gromila, promjera oko 15 m i visine oko 1 m. Gromila je u sredini raskopana a isto tako je oštećen njen vanjski krug. Među razbacanim kamenjem, u sredini, nalaze se ostaci jednoga groba koji je također bio izgrađen od kamenih ploča. Zbog kratkoće vremena nismo mogli izvršiti rekognosciranje groba, pa ne znamo za eventualne nalaze u njemu. Pregledavajući površinu gromile a i samu okolicu, na površini, na žalost, nismo pronašli nikakve arheološke nalaze, koji bi nam pomogli u dataciji kamene gromile i same crkvice. Interesantno je spomenuti da današnji stanovnici Libinja spominju nalaze nekih skeletnih grobova koji da su bili otkopani sa sjeverozapadne strane crkvice. O kakvim se ovdje grobovima radi, teško je sada odgovoriti, potrebno je čitav teren arheološki istražiti.

S jugoistočne strane crkvice sv. Ivana kao da se također nalazi nekoliko manjih kamenih gromila. Da li su to ostaci prapovijesnih gromila ili su nastale kod čišćenja terena da bi se dobila što veća ravna i čista površina oko crkve, starog narodnog zborišta, teško je odgovoriti.

9. Gromila na položaju »Pirovac« — Malo Libinje

Planinski put što vodi s Malog Libinja do Selina prolazi uz Graovište i dalje kamenjarom do mjesta Pirovac (zemljište Šime Kneževića), gdje se sa desne strane lijepo vide ostaci jedne manje kamene gromile, koja u promjeru iznosi oko 7 m. Vidljivo je da je gromila u sredini raskopana, ali se nije utvrdilo da se u njoj nalazio neki grob. Moguće da je i ova gromila nastala prilikom sakupljanja kamenja iz okolice, jer je ovaj, danas goli kamenjar, nekada bio obradiva površina, gdje se sadio pir, po čemu je i pređio dobio ime Pirovac, kako nam govori Šime Knežević.

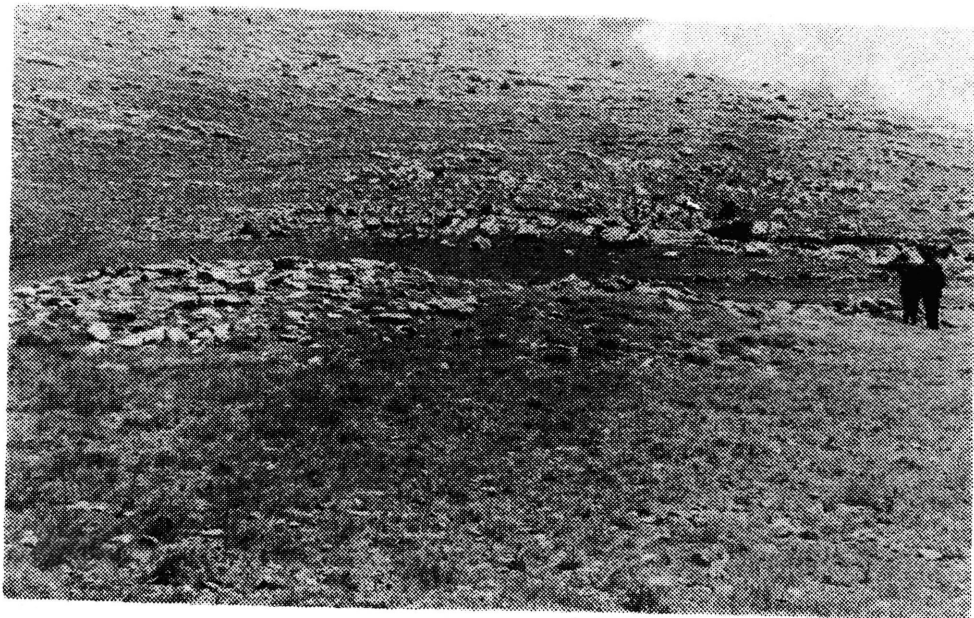
Bez obzira na neistraženost čitavog kraja čini mi se da ova gromila i ona uz crkvicu sv. Ivana (br. 8) moraju biti u direktnoj vezi sa prastanovnicima koji su živjeli na obližnjoj gradini (kota 844 iznad zaseoka Kneževići). Na podnožju Gradine,⁷ istočno od kuća Kneževići, još prije II. svjetskog rata neki je inženjer šumarstva vršio iskapanja nekoliko grobova u kojima da je pronašao neke nalaze. Kakve, ne znamo, jer dokumentacija o svemu ovome nije sačuvana.

Na tom istom smo mjestu g. 1981. otkopali nekoliko grobova, koji, prema nalazu jedne ukosnice i pojasne kopče, pripadaju u staro željezno doba. Ovi

Sl. 19 — Brdo Gradina u podnožju zaseok Kneževići — M. Libinje, ostaci pretpovijesnog naselja Liburna, od jugozapada, snimio S. Božičević, 1981.

su nam nalazi važni jer pripadaju jednom pretpovijesnom naselju koje je moralo imati stalni, a ne sezonski značaj. Istraživanje ovih kamenih gromila na Velebitu obavljeno je prilikom stručnih ekskurzija koje je organizirao Gradski muzej Senj 1979, 1980. i 1981. godine. U tim istraživanjima veliku su mi pomoć pružili suradnici i prijatelji: Mr Srećko Božičević, Dr Ante Rukavina, inž. Juraj Lokmer, inž. Filka Lokmer, inž. Mirta Blažević, prof. Vlado Oštrić, inž. arh. Helena Knifić, Jure Tomljanović, Miroslav Glavičić, Božo Modrić, Luka Basa, Šime Sjauš i Jure Sjauš iz Ljubotića, Marko Babac iz Malog Rujna, Šime, Ive i Ante Knežević iz Malog Libinja, kojima se i ovom prilikom zahvaljujem na pomoći.

Sl. 20 — Kamena gromila uz istočni zid planinske crkve sv. Ivana na M. Libinju, snimila od sjevera F. B. Lokmer, 1981.